

Het andere postkoloniale oog

Het andere postkoloniale oog

Onbekende kanten van de Nederlandse
(post)koloniale cultuur en literatuur

Onder redactie van MICHIEL VAN KEMPEN

Hilversum
Verloren
2020

Deze uitgave kon worden gerealiseerd dankzij subsidies van de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, de Dr. C.L. Thijssen-Schoute Stichting, de Stichting Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds en prof.dr. Lia van Gemert, Utrecht.

Afbeelding op het omslag: Nelson Laguna Sanchez, Habana, Cuba.

ISBN 9789087048655

© 2020 Michiel van Kempen voor de bundel; voor de afzonderlijke artikelen bij de auteurs.

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Typografie: Rombus, Hilversum

Omslagontwerp: Rombus / Tanja Stropsma

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Ter inleiding MICHIEL VAN KEMPEN	9
Feestrede, 26 april 2019 J.Z. HERRENBURG	13
De vloek van Cham voorbij KEN MANGROELAL	19
Zingen over voorheen De West; Over het eiland Suriname en het land Curaçao BERT PAASMAN	31
Een ‘Surinaams’ blijspel in de chicanes van de Amsterdamse elite HILDE NEUS	49
Een reis naar Suriname? De gefantaseerde avonturen van Andrés Jelky GÁBOR PUSZTAI	69
Geschiedenis van de heer Andreas Jelky, een geboren Hongaar vertaald door GÁBOR PUSZTAI	80
Hebi sani e dansi; Dans als een uiting van geestelijk welzijn onder slavernij AMINATA CAIRO	91
Krassende pennen; Kroniek van een schrijvende moeder, dochter en schoonzoon ADRIENNE ZUIDERWEG	113

De ‘inheemse schone’; Van cliché tot cultuurkritiek JACQUELINE BEL	137
De aap leeft voort; Een analyse van het verhaal ‘Voor Alex Burrough’ (2002) van Abdelkader Benali als ‘rewriting’ van <i>Mijn aap schreit</i> (1928) van Albert Helman JUDIT GERA	143
Sjahirir privé; De troost van muziek en natuur KEES SNOEK	151
Pierre Lauffer als Nederlandstalig auteur WIM RUTGERS	159
‘Ons is meer Suid-Afrikaners as enigiemand anders in hierdie land’; Hybriditeit en de frontier in Zuid-Afrika MARGRIET VAN DER WAAL	167
Irrelevant en kwetsend biografisch speurwerk; Over gebrekkige bronnen, gebelgde erven en dienstvaardig onderzoek AART G. BROEK	175
De president, zijn kabinet, de journalist en de Westerling; Over het universalisme in H. van Galen Lasts <i>President Dramakutra</i> REMCO RABEN	183
‘Er is heel wat goed te maken’; Rosey Pool en Nola Hatterman, witte culturele bemiddelaars voor ‘zwarte’ kunst LONNEKE GEERLINGS & ELLEN DE VRIES	195
Mr. E Elias (de stukjesfabriek) over Curaçao in de Tweede Wereldoorlog B. JOS DE ROO	205
Flonkeringen uit de goudwastrog (lonton); Interessante feiten uit de nalatenschap van Trefossa CYNTHIA ABRAHAMS	209
Een durian als handgranaat; Over zeven ‘Indische’ gedichten van Bernardo Ashetu KLAAS DE GROOT	223

Media, materialiteit en relatie in Astrid Roemers <i>Lijken op liefde</i> YRA VAN DIJK	231
We hebben een wereld verloren; Anil Ramdas en de poëtica van het verlies KARIN AMATMOEKRIEM	241
Eerst een bul, dan ...; Van slavernij tot slegs vir blankes WOUTER KRIJBOLDER	255
Gamelan: Surinaams-Javaans erfgoed dat dreigt verloren te gaan HARIËTTE MINGOEN	269
<i>Sarnámi Yátrá</i> , het eerste reisverhaal in het Sarnámi BRIS(PATH) MAHABIER	279
Een banaan afpellen, een bloedende banaan; Een nieuwe generatie in de Nederlands-Caraïbische literatuur MICHIEL VAN KEMPEN	289
Over de auteurs	304
Index van persoonsnamen	311

Ter inleiding

Michiel van Kempen

Dat rare instrumentje in de gereedschapskist: het ligt er al jaren en jaren, het heeft drie verhuizingen meegemaakt en gaat bij de volgende ook weer mee, maar waar dient het nou eigenlijk voor? Zo'n ervaring kennen alle nieuwsgierigen dezer aarde, de handwerksman even goed als de intellectueel, de schrijver net zoals de wetenschapper. Wie van het doorvorsen van de werkelijkheid zijn levenstaak heeft gemaakt, stuit altijd vroeg of laat op zaken die niet te classificeren zijn, die weerbarstiger zijn dan onze denkcategorieën, dingen die ons uit onze comfortzone trekken. Tegelijkertijd zetten die zaken onze verbeelding aan het werk, plaatsen ze vraagtekens bij onze dagelijkse bezigheden, stellen ze het instrumentarium bij waarvan we denken dat we het zo goed beheersen.

Het was met een vergelijkbaar uitgangspunt dat in april 2019 een colloquium werd georganiseerd bij het twaalfeneenhalfjarig bestaan van de leerstoel Nederlands-Caraïbische Letteren aan de Universiteit van Amsterdam. Een twintigtal vorsers op de terreinen van de Nederlands-postkoloniale letteren was de vraag voorgelegd: wat past er in wezen niet binnen je vakgebied? Wat wijkt af, waar kun je niets mee? Waardoor heb je je laten verrassen? Welk verband zie je dat niet voor de hand ligt? Wat is altijd buiten het zichtveld gebleven, of wat zorgde voor zoveel ongemak dat je het maar liet liggen? De mensen die deze vragen werden voorgelegd hebben op enigerlei wijze met de leerstoel Nederlands-Caraïbische Letteren te maken gehad: als gastdocent, promovendus, promotor, lid van een promotiecommissie, naaste collega ...

Het resultaat is deze bundeling van essays, aangevuld met de Feestrede van een auteur die ook nauwelijks binnen traditionele kaders te vangen valt, J.Z. Herrenberg die in 2018 debuteerde met zijn roman *Nederhalfgrond* (kan het in dit verband mooier dan dat die roman het eerste deel is van een tweeluik met de betekenisvolle titel *Door het oog van de cycloon*), en een essay van Ken Mangroelal die misschien het beste omschreven kan worden als een pan-Caraïbische dichter en prozaschrijver.

De opstellen in deze bundel gaan over onderwerpen uit de vier grote gebieden die in de regel worden onderscheiden binnen de literatuur en cultuur van de voormalige Nederlandse koloniën: Nederlands-Indië ('de Oost'), het Nederlands-Caraïbisch

gebied ('de West'), Zuid-Afrika ('Zuid') en de literatuur van de zogenaamde 'Nieuwe Nederlanders' – een term die met de dag betrekkelijker wordt. Juist omdat in deze opstellen veel grenzen overschreden worden is er niet voor gekozen in deze bundel een geografische ordening aan te brengen, want ook dan waren we met puzzelstukken in onze hand blijven zitten. Er is geprobeerd om de opstellen te rangschikken naar de chronologie van de onderwerpen, dus die uit de vroegste eeuwen van Nederlandse kolonisatie voorop en de stukken over de jongste literatuur achteraan. Ook dan gooit de thematiek van deze bundel, haar aard en werking getrouw, roet in het eten, zoals Judit Gera laat zien in haar bijdrage waarin zij een verhaal uit 1928 van Albert Helman contrasteert met een verhaal van Abdelkader Benali uit 2002. De werkelijkheid is altijd complexer en dus interessanter dan ze lijkt vanuit een monodisciplinair, monocultureel of eenzijdig activistisch kader – hoe noodzakelijk zo'n kader ook ter correctie van een eenzijdige geschiedschrijving kan zijn, tijdelijk.

Dit is dus een bundel met 'bijvangst', zoals Jos de Roo het formuleert. Wat die 'bijvangst' allereerst toont is hoe reducerend bepaalde gebiedsafbakeningen kunnen zijn, bijvoorbeeld in de literatuurwetenschap en de literatuurgeschiedenis. Pierre Lauffer geldt als de vader van de moderne poëzie in het Papiaments maar wordt door Wim Rutgers hier belicht als Nederlandstalig auteur. Vergelijkbaar: de Surinamer Trefossa, grondlegger van de poëzie in het Sranantongo met zijn baanbrekende bundel *Trotji* uit 1957, speelde nog een heel andere rol in de letteren, zoals Cynthia Abrahams laat zien; ook zij komt met veel 'bijvangst'. Klaas de Groot ontdekt Indische gedichten bij de Caraïbische dichter Bernardo Ashetu en Kees Snoek schetst hoe de Indonesische nationalist Sjahrir troost vond bij Beethoven, Wagner en zijn 'Mieske' in het verre Holland. Zijn opstel is er tegelijkertijd een mooi voorbeeld van hoe de cultuurgeschiedenissen van ver uit elkaar gelegen gebieden met elkaar verweven kunnen raken. Datzelfde kan ook gezegd worden van het stuk van Hilde Neus, waarin zij laat zien hoe een achttiende-eeuws blijspel dat op het eerste gezicht helemaal over Suriname gaat, een spiegel kan zijn van de mercantiele en bestuurlijke aspiraties van de Amsterdamse elite.

De harde kern van gecanoniseerde teksten en schrijvers blijkt omgeven te zijn door vaak vergeten maar springlevende teksten. Zo kijkt Bert Paasman naar koloniale liedjes van zeelui en militairen. Adrienne Zuiderweg speurt naar een Indische schrijvende moeder en schoonzoon en een dochter die zich op kookboeken toelegde – samen maken ze deel uit van het frame van de typisch Indische laatnegentiende en vroegtwintigste-eeuwse cultuur. Gábor Pusztai kijkt naar de gefantaseerde avonturen van de Hongaar András Jelky (wiens Duitstalige relaas uit 1779 hij ook vertaalde) en Jos de Roo ruimt binnen een generatie van ontluikende Antilliaanse auteurs plaats in voor de Nederlandse stukjesschrijver Eduard Elias. De laatste is ook een mooi voorbeeld van een 'tussenfiguur', een begrip dat bij een eerder colloquium gemunt werd: iemand van wie het werk niet zinvol interpreteerbaar is binnen één homogene

culturele constellatie, die werk creëert dat refereert aan verschillende werkelijkheden en die die werelden kritisch ondervraagt, en die om al die redenen bij uitstek een representant is van breuklijnen in de geschiedenis.¹ Een bijzondere gedaante van de tussenfiguur zijn de witte culturele bemiddelaars voor ‘zwarte’ kunst, waarvan Lonneke Geerlings en Ellen de Vries er twee naar voren halen in de personen van Rosey Pool en Nola Hatterman.

Wie zich wil laten verrassen, ziet het postkoloniale domein uitdijen: met het eerste reisverhaal in het Sarnámi waarover Bris Mahabier schrijft, of met een hele generatie van jonge Caraïbische auteurs in Nederland – bij hun werk stelt ondergetekende, Michiel van Kempen, de vraag in hoeverre een geografisch bepaald-zijn nog van pas kan komen bij het lezen van literair werk. Margriet van der Waal laat zien hoe in de verbeelding van het leven van Coenraad Buys allerlei zogenaamde ‘gewone mense’ naar voren komen die in verschillende opzichten grensoverschrijdend waren, en die de Zuid-Afrikaanse samenleving mee vorm hebben gegeven. Bij Remco Raben staat Henk van Galen Last centraal die met zijn enige roman *President Dramakutra* probeerde te ontsnappen aan het postulaat van een tegenstelling Oost-West.

Verschijselen die vast geassocieerd worden met een bepaalde cultuur, nemen onder een bijzondere belichting opeens een andere gedaante aan, zoals Aminata Cairo uitlegt voor de Afro-Surinaamse dans, Hariëtte Mingoën voor de Surinaams-Javaanse gamelan en Jacqueline Bel in een aantal protagonisten uit Indische romans.

Een zoeklicht kan een verschijnsel helder uitlichten, maar soms ook pijnlijk verblinden. Misschien wordt dat in geen enkel ander opstel duidelijker dan in het stuk van Aart G. Broek over Boeli van Leeuwen, Chris Engels en Miep Diekmann, auteurs tussen spotlight en schaamte. Wouter Krijbolder betoogt aan de hand van een onderwerp dat pas tamelijk recent breed de aandacht krijgt – de slavernij en de doorwerking daarvan tot in onze tijd – dat bij een toch zeer populaire auteur als Geert Mak véél ingesleten gedachtegoed wordt gereproduceerd. De essentie van wat Krijbolder langs tekstkritische wijze probeert aan te tonen, laat Ken Mangroelal zien in zijn literaire essay waarin hij ons meeneemt op de kronkelwegen van een geschiedenis in de schaduw van de slavernij, in een poging te duiden hoe wij uit die schaduw kunnen stappen. Langs geheel andere paadjes door het regenwoud en de urbane bebouwing leidt Karin Amatmoekrim op het kompas van Anil Ramdas ons naar een conclusie die verrassend genoeg heel dicht bij die van Mangroelal komt. Een andere tekstkritische benadering beproeft Yra van Dijk in haar stuk over een roman van Astrid Roemer: traditionele leeswijzen kunnen we beter over boord zetten, betoogt zij.

1 Elisabeth Leijnse & Michiel van Kempen (red.) (2001), *Tussenfiguren. Schrijvers tussen de culturen*. 2de druk. Amsterdam: Het Spinhuis, m.n. 318-319 [1998].

Deze bundel laat vooral zien dat speurwerk van welke aard dan ook, biografisch, analytisch, empirisch, archivalisch, altijd twee kanten heeft: elk onderzoek poogt een onderzoeksobject in verhelderend licht te zetten, maar reduceert het object noodzakelijkerwijs tot wat er te vertellen valt binnen het bestek van het onderzoeksverslag, het opstel, het essay. Maar het blijft zaak ook uit te kijken naar wat er buiten de bundel van de lantaarn valt. De lijst van een schilderij geeft soms cruciale informatie die veel duidelijk maakt over wat er op het doek is afgebeeld. In de plinten van de vloer schuilen geheimenissen.

Uit het voorgaande volgt dat wie kijkt met een ander postkoloniaal oog, ook het eigen analytisch instrumentarium maar liever kritisch kan bevragen. Dat is in de wetenschap natuurlijk een altijd voortgaand proces, geen enkele theorie is in beton gegoten. Maar het is altijd verleidelijk om wát wij beschouwen te laten definiëren door de vraag wat wij kunnen beschouwen. In de postkoloniale cultuurstudie zijn begrippen als creoliteit, hybriditeit, intersectionaliteit, transnationaliteit, postkoloniale identiteit en nog een handvol andere deel gaan uitmaken van de gereedschapskist. Terreinverkenningen zoals in deze bundel kunnen de praktische bruikbaarheid, reikwijdte en het soortgelijk gewicht van die begrippen toetsen en bijstellen. Ze nuanceren en relativeren de betekenis van elk generaliserend narratief.

De werkelijkheid kan het niet helpen dat literatuurwetenschappers, historici en antropologen worstelen met hun objectanalyse. *The world is what it is*, om met V.S. Naipaul te spreken. Maar die wereld blijft altijd *hard to get*, controversieel, in allerlei opzichten weerbarstig en een uitdaging – politiek, ethisch, mentaal, vakkundig – voor de onderzoeker. Zo fungeert deze collectie opstellen behalve als een reeks terreinverkenningen met een groothoeklens, ook als een spiegel waarin de beschouwer zichzelf moet herdefiniëren

Feestrede, 26 april 2019

J.Z. Herrenberg

Zonder mijn vader stond ik hier niet. Zonder de slavernij stond ik hier niet. En zo brengt het kwade soms het goede voort, zoals overigens ook het goede soms het kwade. Dat heet 'leven op aarde'. En dat is niet altijd even gemakkelijk te begrijpen of te doorstaan. Ik ben een schrijver van de West en van het westen.

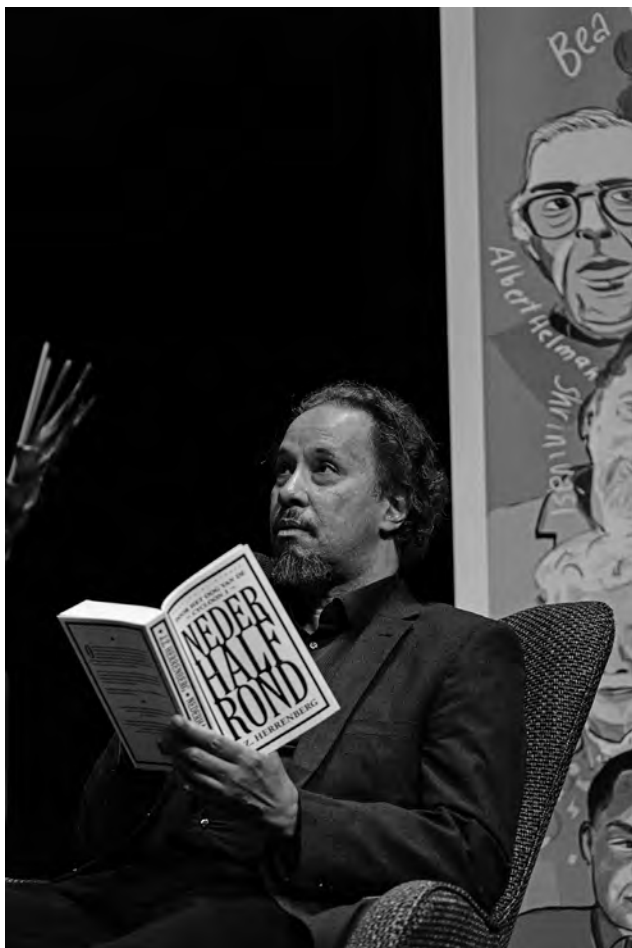
Ik feliciteer Michiel van Kempen hartelijk met zijn jubileum!

Ik begon met mijn vader, die ongelooflijk trots op mij zou zijn geweest als hij had geweten dat ik bij deze gelegenheid een feestrede mocht houden. 'Feestrede' en 'J.Z. Herrenberg' in één zin bij elkaar brengen, wat Michiel van Kempen heeft gewaagd, is overigens wel een daad van grote humor. Niet dat ik daar zelf van gespeend ben, maar 'feestrede' roept een luchthartige vrolijkheid op die ik u niet zal en kan geven. Maar – wees niet bevreesd.

Mijn vader, dus. Hij heette officieel Eugène, maar omdat hij zo hard kon rennen werd hij door zijn vrienden Jesse genoemd, naar Jesse Owens, de nachtmerrie van Hitler bij de Olympische Spelen van 1936. Begin 1948 voer hij de Amsterdamse haven binnen, negentien jaar oud, na twee jaar te hebben gewerkt en gespaard voor zijn overtocht. Hij was de zoon van een nogal despotische dominee-vader van de Evangelische Broedergemeente, naar wie ik ben vernoemd: Johannes Zacheüs Herrenberg. Ik dank de man voor zijn geweldige initialen, vooral die Z mag er wezen. Gekend heb ik hem amper. In 1970 kwamen hij en mijn oma, geboren Wilhelmina Paal, voor de eerste en enige keer naar ons land, een sobere man van weinig woorden. Ik denk dat hij het stille waarnemen en het drukke binnenleven aan zijn zoon heeft doorgegeven. Gevraagd naar wat hij wilde drinken, antwoordde mijn opa: 'Sodawater. Wij zijn zendelingen'. Hij werd geboren in 1889, het jaar van Nietzsches waanzin en de geboorte van de Führer.

Ik ben geen Harry Mulisch, dus verbanden leggen doe ik niet.

In John Jansen van Galens *Hetenachtsdroom* leeft mijn vader enigszins voort vanwege een feit waarover hij met mij nooit heeft gesproken, zoals hij op alle gebieden

J.Z. Herrenberg. Foto: Jet Budelman. Courtesy Werkgroep Caraïbische Letteren.

eigenlijk zeer discreet was. Mijn vader was medeoprichter, in 1951, van Wie Eegie Sanie, een culturele vereniging en beweging van Surinamers in Nederland, die zich ten doel stelde 'datgene, dat het Surinaamse volk toebehoort te behouden en te veredelen, omdat zij weet, dat een volk, dat de binding met de eigen waarden mist, een volk op drift is'. Eddy Bruma, de leidende figuur, zag de taal als de motor van bewustwording. Wie Eegie Sanie wilde een opwaardering van de Surinaamse cultuur. Dankzij haar werd het Sranantongo voor het eerst bewust en trots gecultiveerd, de geschiedenis van de slavernij onder de aandacht gebracht van de nakomelingen van de slaven zelf en winti gedetaboeïseerd. Maar zoals gezegd: mijn vader heeft het er nooit met mij over gehad.

Zo blijft er veel raadselachtig aan een zeer sociale man, die ooit een bandje leidde, vakbondsman was, een warme en verantwoordingsbewuste vader, gehuwd met mijn Amsterdamse en zeer aanwezige moeder, die van 1952 tot 1991 trouw bij Bruynzeel in Zaandam werkte, Zaandam waarheen we verhuisden in 1975, zodat hij dichter